

La incomprable aventura d'un tal Hans Pfaall

Producció filosòfica



Joan Cavaller
7 de maig de 2021

L'àlbum *La incomparable aventura d'un tal Hans Pfaall* es basa en el conte d'Edgar Allan Poe publicat l'any 1835 a la revista *Southern Literary Messenger* amb el títol *Hans Phaall. A Tale*.

Aquest conte descriu l'experiència d'un artesà de Rotterdam que per a escapar de la ruïna decideix fabricar un globus i fugir a la Lluna. Cinc anys més tard, enviarà un emissari explicant la seva voluntat de tornar a casa. El conte configura un antecedent fonamental de la literatura de ciència ficció.

La idea d'escriure un àlbum de cançons basades en el conte d'Allan Poe, *La incomparable aventura d'un tal Hans Pfaall*, va néixer lentament al llarg dels anys després que, de jove, amb 16, 17 o 18 anys, no ho recordo, vaig llegir un llibre de contes d'aquest autor. Em va impressionar l'atmosfera de misteri que recorre aquelles històries però també el punt d'ironia que pot trobar-se en moltes d'elles. En el cas concret de *Hans Pfaall*, a més, em va cridar l'atenció el fet que aquell conte s'erigia com l'antecedent més important de tota la literatura de ciència ficció que trenta anys després faria el seu tret de sortida oficial amb Jules Verne (1865, *De la Terra a la Lluna*) i altres autors. De fet, Verne va reconèixer obertament el seu deute envers Allan Poe tot i que, estranyament, el conte del nord-americà no ha estat referit de manera generalitzada com el primer antecedent del gènere.

En tot cas, durant tots aquests quaranta anys i escaig, jo he tingut el conte al cap. Hi havia alguna cosa que no entenia, alguna mena de simbolisme o de significat ocult que se m'escapava i el meu instint m'empenyia a buscar. De tots els elements que podem considerar en el text, el que menys m'ha interessat ha estat sempre el fet del viatge en

si, per molt que el conte sigui l'antecedent de la literatura de ciència ficció. En la meua condició de filòsof, quan llegeixo un llibre, veig una pel·lícula o em situo al davant de qualsevol producció cultural, sempre em fixo en el joc de conceptes i valors que fa servir l'autor. Per bé que les històries d'extraterrestres o de fenòmens paranormals sempre m'han agradat, en realitat no m'importava si aquell joc de conceptes i valors es movia en una ambientació fictícia o realista. Si en comptes de fugir a la Lluna, Hans Pfaall s'hagués ocultat en una altra ciutat o un altre país, el conte no hauria canviat gaire.

Una lectura superficial o precipitada del text pot portar el lector a la sensació d'absurditat com a conseqüència de la impossibilitat tècnica d'un viatge a la Lluna en globus amb els mitjans tècnics d'aquells temps. En comparació amb la nostra època, la ciència del segle XIX es trobava a les beceroles davant un repte de tan gran magnitud. Les pretensions de l'autor resultarien excessives i fins i tot ridícules si pretenguéssim que Allan Poe buscava l'exposició d'un projecte científic seriós.

El que, en realitat, m'atreia del conte d'Allan Poe és el fet que algú que s'havia arruïnat acusés la democràcia de ser-ne responsable. No ho entenia. L'instint em deia que el conte de Poe estava informant d'alguna cosa important més enllà dels detalls tècnics i la proesa del viatge a la Lluna, o de la vida extraterrestre a la Lluna. De fet, jo interpretava que aquests elements resultaven secundaris.

No va ser fins a l'estiu de fa dos anys, quan estava escrivint les primeres cançons de l'àlbum, que llavors vaig descobrir el que jo interpreto era l'autèntic sentit del conte de Poe. En realitat, *La incomparable aventura d'un tal Hans Pfaall* explica la història d'un home d'ideologia aristocràtica que, fugint dels creditors que el persegueixen, s'amaga en una altra societat en la qual, finalment, passats cinc anys, esdevé demòcrata. En conte de Poe ens descriu el fet que un home ha canviat d'ideologia. Res més.

El que importa realment en aquest relat és la lluita

ideològica que el protagonista duu a terme amb si mateix davant un procés de transformació social que portarà la seva realitat personal a una situació de crisi. I en aquest context interpretatiu, el conte s'allunya enormement de tota absurditat.

Fins aquell moment, no havia estat capaç d'entendre aquesta trama perquè jo havia interpretat sempre que els aristòcrates ho són per haver-se educat en un ambient familiar i social de molts diners, patrimoni, herència, títols, càrrecs... Havia pensat sempre que, per contra, els demòcrates ho són per haver crescut en un ambient de pobresa, de necessitats... De fet, els llibres d'història expliquen les revolucions populars per causa de la situació de misèria que viu la gent. És habitual llegir que la Revolució Francesa o la Revolució Soviètica, per exemple, van esclatar per causa de les males collites, les restriccions i la fam.

Tanmateix, la història ens mostra múltiples exemples de demòcrates rics i aristòcrates pobres. Així, per exemple, el gran promotor de la democràcia a la Grècia clàssica, Soló d'Atenes, era de família rica. D'igual manera, molts membres dels partits d'ultradreta, i molts reis i dictadors arreu del món eren i són en origen de famílies pobres.

En realitat, tenim mentalitat democràtica o aristocràtica al marge de la nostra herència per una tendència natural amb la que vivim des que naixem, de la mateixa manera que el nostre caràcter o el nostre físic venen predeterminats per la natura. Més endavant, les circumstàncies faran que la nostra mentalitat democràtica o aristocràtica, el nostre caràcter i el nostre físic es vegin alterats. Una persona amb caràcter simpàtic pot viure amargada si té la mala sort de viure moltes desgràcies. D'igual manera, algú amb tendència natural cap a l'aristocràcia, i aquest serà el cas de Hans Pfaall, es convertirà en demòcrata perquè tindrà la sort de viure a la Lluna circumstàncies propícies que així li ho permetran.

El lector veurà que faig servir les expressions *democràcia* i *aristocràcia* com a conceptes antagònics. Aristòtil diferenciava formes positives (monarquia, aristocràcia i república) i formes negatives (tirania, oligarquia i democràcia) d'organització política. Jo he simplificat l'esquema presentant *democràcia* i *aristocràcia* com a extrems genèrics de les opcions polítiques més generals a les que ens podem acollir. De fet, la major part dels antics grecs diferenciaven només aquests dos

plantejaments. Per mi, la diferència aristotèlica entre un monarca i un conjunt d'aristòcrates em resulta irrellevant perquè tots ells recorren a la violència amb la mateixa intensitat. Com a persona de mentalitat aristòcrata, Aristòtil era un enemic declarat de la democràcia (que, en aquell esquema de 6 formes d'organització, defineix com la més degenerada d'entre les organitzacions polítiques dolentes). No en va, va ser mestre d'Alexandre Magne, un dels assassins més despietats de la història. De tal mestre, tal alumne.

Per bé que tenim mentalitat democràtica o aristocràtica per causa d'una tendència natural amb la que existim des del nostre naixement, la nostra capacitat crítica ens permet reflexionar sobre les condicions que ens imposa la natura. Gràcies a l'esperit crític, podem evolucionar des de posicions aristocràtiques cap a posicions democràtiques. Per contra, la manca de l'exercici de la nostra capacitat crítica ens conduirà inevitablement a posicions polítiques dictatorials, tiràniques, totalitàries, violentes.

Allan Poe s'allunya de l'esquema causal tradicional que explica les revolucions populars per causa de la situació de misèria de viu la gent. Ell sap que algú pensa de manera aristocràtica o democràtica per una inclinació natural, no pas per la seva herència. Sap també que les circumstàncies poden fer canviar la ideologia natural amb què naixem. Que un artesà que repara manxes se senti aristòcrata resulta ridícul com també ho és, per exemple, que un policia o un militar (per tant, funcionaris amb sous ajustats) siguin d'ultradreta, però totes dues realitats es converteixen en fenòmens a tenir en compte quan, per manca de reflexió, decideixin culpar la democràcia. Hans Pfaall, un artesà amb mentalitat aristocràtica, acusa els demòcrates de ser els responsables de la ruïna econòmica que l'afecta. Podria acusar els aristòcrates que governen el seu país perquè des del poder no han previst un sistema de protecció social per a ajudar els més desfavorits, però no ho fa. Per manca de reflexió filosòfica decideix acusar els demòcrates.

Poe ho explica en aquests termes:

Les Vostres Excel·lències potser recordaran un humil artesà anomenat Hans Pfaall, de professió reparador de manxes qui, amb altres tres persones, va desaparèixer de Rotterdam fa aproximadament cinc anys (...). Fins aquests últims anys, en què la gent ha perdut el cap amb la polí-

tica, cap honest ciutadà de Rotterdam no podia desitjar o merèixer un ofici millor que el meu. El crèdit era gran, mai no mancava la feina i no hi havia manca ni de diners ni de bona voluntat. Però, com deia, no vàrem trigar a sentir els efectes de la llibertat, els grans discursos, el radicalisme i altres coses per l'estil. Persones que havien estat els millors clients del món ja no tenien un moment lliure per a pensar en nosaltres.

Tot el temps se'ls anava en lectures sobre les revolucions per a mantenir-se al dia en les qüestions intel·lectuals i l'esperit de l'època (...). Impossible suportar aquest estat de coses. No vaig trigar a veure'm pobre com una rata. Com tenia dona i fills a alimentar, les meves càrregues es van fer intolerables, i passava hora rere hora reflexionant sobre el mètode més convenient per a llevar-me la vida.

Aquest és el nucli del conte. Apareix un únic cop al començament del relat però conforma la columna vertebral del conjunt.

Tots pensem com pensem en base a valors i esquemes d'interpretació que admitem com a segurs. A la vida podem dubtar de moltes coses però tots defensem amb fermesa unes idees determinades que considerem inviolables. Les circumstàncies socials poden posar en qüestió la validesa d'aquestes idees però difícilment les abandonarem per unes altres si no tenim clar les implicacions d'aquestes altres noves idees. Podem admetre que la gent fumi marihuana però ens oposarem a la legalització d'aquesta droga per por a què tothom es drogui i la societat s'enfonsi en el caos. D'igual manera, podem considerar l'habitatge com un dret fonamental de les persones però admitem que desnonin persones que no paguen, i no ens manifestarem en contra, per por a què l'impagament es generalitzi i ningú no pagui el lloguer o la hipoteca. Si succeís tal cosa, la societat s'enfonsaria en el caos.

En el començament del relat d'Allan Poe, Hans Pfaall només sap pensar en termes aristocràtics. No coneix un esquema d'interpretació alternativa que li permeti contemplar la democràcia com una forma d'organització preferible. Aquesta manca de coneixement per manca de reflexió provoca que, en viure una crisi econòmica, el seu món s'enfonsi. Nosaltres, a començaments del segle XXI, tenim la sort de poder comptar amb sistemes de protecció social (per molt imperfectes que resultin) però, a l'època predemocràtica de Hans Pfaall, les coses

no eren així. Com podia ser que algú angoixat pels problemes econòmics decidís fugir de casa seva, abandonant dona i fills? Es tracta d'una reacció excessivament covarda. Hans Pfaall podria haver buscat una altra solució. Suposem que aquella persona realment no trobés cap altra més sortida que fugir abandonant-ho tot. Certament, a les notícies coneixem casos de persones arruïnades que es lleven la vida. Però allò que crida realment l'atenció és que Allan Poe escrivís que Hans Pfaall responsabilitzés els seus ciutadans de la seva ruïna personal pel fet de preocupar-se per qüestions socials. Aquí està l'autèntic propòsit del conte.

Malgrat el seu ofici artesanal, Hans Pfaall és un aristòcrata enemic de la democràcia, enemic de les revolucions, enemic de la llibertat. No pot suportar que la societat estigui evolucionant democràticament i, en la incomprensió que aquest fet li produeix, fuig. Viurà durant cinc anys a la Lluna, és a dir, cinc anys fora de la societat. Allan Poe planteja aquesta fugida com un fracàs de Hans Pfaall. L'anunci del retorn serà presentat per mitjà d'una carta enviada per un extraterrestre habitant de la Lluna que haurà fet el viatge de tornada també en globus. Hans Pfaall demana el perdó oficial per haver fugit i també perquè, en el moment de la fugida, va produir-se un accident on van morir tres operaris que l'ajudaven.

En la interpretació que jo ofereixo del conte malgrat que Allan Poe no ho explicita, Hans Pfaall ha canviat de forma de pensar. Ara ja no sent enemistat per la democràcia, ha conviscut a la Lluna amb una gent que l'ha ajudat i l'ha fet entendre que l'autènticament important a la vida no rau en l'èxit econòmic ni en el llinatge sinó en l'amistat amb les altres persones, amb la família, amb les ciutadans. Allan Poe presenta com a ridícula la pretensió aristocràtica de sentir-se orgullós per l'enriquiment en un ofici artesanal (no pas per l'ofici artesanal en si mateix). La convivència pacífica i enriquidora amb un altre poble (ni que sigui a la Lluna), el retorn a casa de Hans Pfaall, i finalment el perdó que li dispensen els seus conciutadans, representa la victòria ideològica de la democràcia.

La importància del text i la seva riquesa no acaben aquí. Els fets narrats per Allan Poe en el seu conte no es presenten de manera cronològica. No llegim una successió de fets un rere l'altre en el temps. En realitat, allò que Poe ens descriu en primer lloc quan llegim el conte és el fet últim: l'aparició d'un globus al cel de Rotterdam. Un extraterrestre

llença una carta de Hans Pfaall i en aquesta carta, ara sí, es descriuen uns fets ordenats cronològicament començant per la ruïna econòmica del protagonista i la seva fugida en globus. Aquests fets, quan la història arriba a la seva fi, culminen en l'aparició del globus de l'extraterrestre que deixa caure la carta i llavors s'acomiada.

Aquesta forma de narrar una història es pot trobar en moltes obres al llarg dels segles. Apareix per exemple a l'*Odissea* d'Homer o al *Protàgoras* de Plató on els protagonistes recorden esdeveniments passats. D'aquesta manera d'explicar uns fets es dedueix que l'autor concep el llenguatge en termes d'un llenguatge que parla sobre el llenguatge. En el cas del conte de Poe, la carta de Hans Pfaall explica una història. En termes filosòfics, d'un llenguatge que parla sobre el llenguatge en diem metallenguatge. La concepció del llenguatge en termes de metallenguatge (un relat que narra un relat) informa implícitament que l'autor sap que l'ésser humà es defineix per la seva condició metalingüística, diferenciant-se així de la limitació només lingüística que caracteritza plantes i animals. Els animals i les plantes es comuniquen però només l'ésser humà pot parlar del fet que parla. De fet, jo ho estic fent ara. Un gos o un roure no ho faran mai. Introduir implícitament aquest recurs filosòfic en una obra literària implica multiplicar el sentit últim del text que, a partir d'aquí, trasllada els fets que descriu a una dimensió nova més enllà de la literalitat del text.

No voldria estendre'm més en qüestions filosòfiques perquè, malgrat el títol d'aquest article, en realitat estic parlant de la motivació d'un àlbum de cançons. Per a acomiadar-me, voldria comentar només dues qüestions més.

Com a motivació complementària d'aquest àlbum voldria esmentar el fet del paral·lelisme existent entre la societat revolucionària democràtica dels Països Baixos al segle XVII i la societat catalana en els nostres dies. En tots dos casos trobem societats que criden per la llibertat en contra dels lligams imposats per l'aristocràcia dominant que als Països Baixos al segle XVII era la monarquia absolutista dels Habsburg i, avui, a l'estat espanyol, és el franquisme disfressat de democràcia. En cap moment no m'he proposat escriure les cançons de l'àlbum pensant en el que estem vivint avui a Catalunya però suposo que resulta inevitable sentir-me atret pels paral·lelismes entre la trama de Poe i Catalunya. De fet, no sóc jo sinó els

mateixos demòcrates holandesos del segle XVII els qui troben aquests paral·lelismes. Vet aquí, per exemple, la referència de Baruch Spinoza, holandès i un dels promotors de la democràcia contemporània, al govern dels aragonesos (és a dir, els ciutadans de la Corona d'Aragó):

Aquestes normes, establertes per unanimitat, van romandre inviolables per un temps increïblement llarg, anant sempre aparellades la fidelitat dels reis als súbdits i dels súbdits al rei. Quan, tanmateix, el regne de Castella va passar per herència a Ferran, el primer que va ser anomenat "el Catòlic", van començar els castellans a envejar aquesta llibertat dels aragonesos. D'aquí que no paressin de demanar al mateix Ferran que rescindís aquells drets.
(*Tractat polític*, VII, 30).

Voldria referir-me finalment al treball que Eric Woolfson i Alan Parsons van publicar l'any 1976 amb el títol *Tales of Mystery and Imagination*. Aquest àlbum recull varies cançons basades en contes d'Allan Poe. En aquesta compilació no apareix el conte de *La incomparable aventura d'un tal Hans Pfaall*. D'haver estat així, jo no hauria escrit el meu àlbum. Si ho fet ha estat en part com a mostra de reconeixement públic a un compositor, Eric Woolfson, i un productor, Alan Parsons, als qui considero grans artistes. No podria concebre la meua pròpia música si no fos en referència a treballs com ara *Tales of Mystery and Imagination*, *Pyramid*, *Eye in the Sky*, etc. De tots els àlbums, diria que el que més m'agrada és *Pyramid*. De fet, vaig escriure *Ascensió* a partir de la melodia de *Hiper Gamma Spaces*, i la segona part d'*Alienígena al cel de Rotterdam*. Part 1 pensant en *Voyager*.

Joan Cavaller
Vilassar de Dalt, 7 de maig de 2021